

shaxsiy kompetentligiga yangi talablarni qo‘ymoqda, bu esa ularning emotsional barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi[^28].

Xulosa

Shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi, chunki u intellektual nuqsonli bolalar bilan samarali munosabatlar o‘rnatish, ularning psixologik barqarorligini ta’minlash va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashda asosiy rol o‘ynaydi. Emotsional barqarorlik, empatiya, sabr-toqat, moslashuvchanlik va axloqiy mas’uliyat kabi komponentlar shaxsiy kompetentlikning asosini tashkil qiladi. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, shaxsiy kompetentlikning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahillar va adabiyotlar shaxsiy kompetentlikning mohiyati va o‘rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2.4. Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari

Oligofrenopedagogning kasbiy faoliyati intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda nafaqat nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni, balki shaxsiy fazilatlarni ham talab qiladi. Ushbu fazilatlar pedagogning o‘quvchilar bilan samarali munosabatlar o‘rnatishiga, ularning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashiga yordam beradi. Ushbu bo‘limda oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari, ularning mohiyati va maxsus ta’limdagi ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlarini chuqur tahlil qilish va ularning intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishdagi rolini aniqlashdir.

Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari

Oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlari uning kasbiy muvaffaqiyatining muhim omilidir. Izbulayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, oligofrenopedagogning fazilatlari “o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish, ularning emotsional va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi”[^1]. Ushbu fazilatlar intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Quyidagi fazilatlar oligofrenopedagog shaxsining asosiy sifatlari sifatida ajratiladi:

1. **Empatiya va hamdardlik**
2. **Emotsional barqarorlik**
3. **Sabr-toqat va chidamlilik**
4. **Moslashuvchanlik va ijodkorlik**

- 5. Axloqiy mas'uliyat va kasbiy odob**
- 6. O'ziga ishonch va motivatsion qobiliyat^[^2]**

Empatiya va hamdardlik

Empatiya oligofrenopedagogning intellektual nuqsonli bolalar bilan samarali munosabatlar o'rnatishida assosiy fazilat hisoblanadi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta'kidlaganidek, empatiya o'quvchilarning his-tuyg'ularini tushunish, ularning psixologik holatiga mos yondashuvni topish va ijobiy muhit yaratish imkonini beradi^[^3]. Empatiya quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- O'quvchilarning emotsiyal holatini aniqlash va ularga psixologik yordam ko'rsatish.
- O'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos dasturlarni ishlab chiqish.
- Ota-onalar va tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishga yordam berish^[^4].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta'kidlaganidek, empatiya intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular ko'pincha emotsiyal beqarorlik va ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladi^[^5]. Empatiya orqali pedagog o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ta'lim jarayonida ijobiy muhit yaratadi.

Emotsional barqarorlik

Emotsional barqarorlik oligofrenopedagogning stressli vaziyatlarda o'zini boshqara olishi va o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi sifatida ta'riflanadi. Luriyaning nevropsixologik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, intellektual nuqsonli bolalar emotsiyal beqarorlikka moyil bo'lib, pedagogning emotsiyal barqarorligi ularning psixologik holatini muvozanatlashtirishda muhim rol o'ynaydi^[^6]. Emotsional barqarorlik quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

- Xulq-atvor muammolariga ijobiy va tinch yondashish.
- Stressli vaziyatlarda o'zini boshqara olish.
- O'quv jarayonida barqaror va tinch muhitni saqlash^[^7].

Izbullayeva G. (2023) ta'kidlaganidek, emotsiyal barqarorlik oligofrenopedagogning o'quvchilar bilan uzoq muddatli ishlashida muhim sifat bo'lib, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi^[^8].

Sabr-toqat va chidamlilik

Sabr-toqat intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda muhim fazilatdir, chunki bu bolalarni o'qitish uzoq muddatli va takroriy jarayonlarni talab qiladi. Mutualipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) ta'kidlaganidek, sabr-toqat pedagogning o'quvchilarning sekin o'quv tezligiga moslashishiga va ularning rivojlanishidagi

kichik muvaffaqiyatlarini qadrlashiga yordam beradi^[^9]. Sabr-toqat quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- O‘quvchilarning xulq-atvor muammolariga chidamlilik ko‘rsatish.
- Uzoq muddatli korreksion mashg‘ulotlarni davom ettirish.
- O‘quvchilarning individual rivojlanish tezligiga moslashish^[^10].

Sabr-toqat oligofrenopedagogning o‘quvchilar bilan ishslashda ijobiy munosabatni saqlashiga yordam beradi va ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi.

Moslashuvchanlik va ijodkorlik

Moslashuvchanlik va ijodkorlik oligofrenopedagogning har xil o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashish va yangi yondashuvlar topish qobiliyatini ifodalaydi. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, moslashuvchanlik pedagogning har bir o‘quvchining individual xususiyatlariga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishiga yordam beradi^[^11]. Moslashuvchanlik va ijodkorlik quyidagi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi:

- Har xil ta’lim usullarini qo‘llash.
- O‘quv materiallarini o‘quvchilarning kognitiv va emotsiyal holatiga moslashtirish.
- Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish^[^12].

White R. (2021) ta’kidlaganidek, ijodkorlik zamonaviy ta’limda, ayniqla raqamli texnologiyalar va interaktiv vositalarni qo‘llashda muhim rol o‘ynaydi, bu esa o‘quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi^[^13].

Axloqiy mas’uliyat va kasbiy odob

Axloqiy mas’uliyat va kasbiy odob oligofrenopedagogning o‘quvchilarning huquqlari va ehtiyojlariga hurmat bilan yondashishini ta’minlaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, axloqiy mas’uliyat o‘quvchilarning ta’lim va rivojlanishiga mas’uliyat bilan yondashishni anglatadi, bu esa ta’lim jarayoniningadolatli va teng bo‘lishini ta’minlaydi^[^14]. Bu fazilat quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

- O‘quvchilarning shaxsiy huquqlariga hurmat ko‘rsatish.
- Ta’lim jarayonidaadolatli va teng yondashuvni ta’minalash.
- Ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan axloqiy munosabatlarni saqlash^[^15].

Axloqiy mas’uliyat oligofrenopedagogning kasbiy obro’sini oshiradi va o‘quvchilarning ishonchini mustahkamlaydi.

O‘ziga ishonch va motivatsion qobiliyat

O‘ziga ishonch va motivatsion qobiliyat oligofrenopedagogning o‘quvchilarni rag‘batlantirish va ularning ta’lim jarayoniga faol ishtirokini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Izbullayeva G. (2023) ta’kidlaganidek, o‘ziga ishonch pedagogning o‘z ishiga bo‘lgan ishonchini oshiradi va o‘quvchilarga ijobiy motivatsiya beradi[^16]. Bu fazilat quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- O‘quvchilarni ta’lim jarayoniga jalg qilish uchun rag‘batlantirish.
- O‘quvchilarning kichik muvaffaqiyatlarini qadrlash va ularni rag‘batlantirish.
- O‘z ishiga ishonch bilan yondashish va o‘quvchilarga ijobiy ta’sir ko‘rsatish[^17].

Fazilatlarning oligofrenopedagogikadagi ahamiyati

Oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlari intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, bu fazilatlar o‘quvchilarning psixologik barqarorligini ta’minlash, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda asosiy omildir[^18]. Fazilatlarning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

1. **O‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish:** Empatiya va o‘ziga ishonch o‘quvchilar bilan ishonchli munosabatlar o‘rnatishga yordam beradi.
2. **Psixologik qo‘llab-quvvatlash:** Emotsional barqarorlik va sabr-toqat o‘quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtiradi.
3. **Ijtimoiy integratsiya:** Axloqiy mas’uliyat va moslashuvchanlik o‘quvchilarni jamiyatga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi.
4. **Ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish:** Ijodkorlik va motivatsion qobiliyat o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi[^19].

Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasasi” tushunchasi shaxsiy fazilatlarning ahamiyatini ta’kidlaydi. Uning fikricha, o‘quvchilarning potentsial imkoniyatlari pedagogning shaxsiy sifatlari, xususan, empatiya va sabr-toqati orqali ro‘yobga chiqarilishi mumkin[^20]. Luriyaning tadqiqotlari esa shaxsiy fazilatlarning o‘quvchilarning emotsional va kognitiv rivojlanishiga ta’sirini tasdiqlaydi[^21].

Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish yo‘llari

Oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish uning kasbiy muvaffaqiyati uchun muhimdir. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish uchun maxsus treninglar, psixologik mashg‘ulotlar va amaliy tajriba zarur[^22]. Quyidagi yo‘llar shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishda muhim hisoblanadi:

- Psixologik treninglar:** Empatiya, emotsiyal barqarorlik va sabr-toqatni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslar.
- Amaliy tajriba:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishslashda tajriba orttirish, masalan, maxsus ta’lim muassasalarida stajirovka o‘tash.
- Refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish:** Pedagogning o‘z faoliyatini tahlil qilishi va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga e’tibor berishi.
- Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy tajribalarni o‘rganish va shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro dasturlarda ishtirok etish[²³].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda maxsus ta’lim sohasida pedagoglarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish uchun maxsus psixologik treninglar va malaka oshirish kurslari joriy etilmoqda[²⁴]. Bu dasturlar oligofrenopedagoglarning emotsiyal barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shaxsiy fazilatlarni baholashdagi muammolar va yechimlar

Shaxsiy fazilatlarni baholash va rivojlantirishda bir qator muammolar mavjud:

- Baholash mezonlarining yetishmasligi:** Shaxsiy fazilatlarni baholash uchun aniq mezonlar va standartlar mavjud emas.
- Malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi:** Psixologik treninglar va shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan kurslar soni cheklangan.
- Jamiyatdagi stereotiplar:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishslashda pedagoglarning shaxsiy fazilatlariga e’tibor berilmaydi.
- Resurslarning yetishmasligi:** Maxsus ta’lim muassasalarida shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish uchun yetarli resurslar mavjud emas[²⁵].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

- Baholash tizimini ishlab chiqish:** Shaxsiy fazilatlarni baholash uchun aniq mezonlar va metodikalar ishlab chiqish.
- Psixologik treninglarni kengaytirish:** Emotsional barqarorlik, empatiya va sabr-toqatni rivojlantirishga qaratilgan kurslarni tashkil etish.
- Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishslashda shaxsiy fazilatlarning ahamiyati haqida ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o‘tkazish.
- Resurslarni ko‘paytirish:** Maxsus ta’lim muassasalarini psixologik treninglar va shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish uchun zarur resurslar bilan ta’minlash[²⁶].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-som qarori maxsus ta’lim sohasida pedagoglarning malakasini oshirishni qo’llab-quvvatlaydi, bu esa shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishda muhim qadamdir[²⁷].

Shaxsiy fazilatlarning zamonaviy ta’limdagi o‘rnii

Zamonaviy ta’lim tizimida, ayniqsa inklyuziv ta’limning rivojlanishi bilan, oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlari yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, inklyuziv sinflarda pedagogning shaxsiy fazilatlari intellektual nuqsonli bolalarni umumiy ta’lim muhitiga integratsiya qilishda asosiy rol o‘ynaydi[^28]. Shaxsiy fazilatlarning zamonaviy ta’limdagi o‘rni quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- **Inklyuziv ta’limda:** Empatiya, sabr-toqat va moslashuvchanlik o‘quvchilarni tengdoshlari bilan muloqotga jalb qilishda muhim.
- **Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashda:** Ijodkorlik va moslashuvchanlik zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayonida samarali qo‘llashga yordam beradi.
- **Ota-onalar bilan hamkorlikda:** Axloqiy mas’uliyat va empatiya ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb qilishda muhim rol o‘ynaydi[^29].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimining rivojlanishi oligofrenopedagoglarning shaxsiy fazilatlariga yangi talablarni qo‘ymoqda, bu esa ularning emotsiyal barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi[^30].

Xulosa

Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari – empatiya, emotsiyal barqarorlik, sabr-toqat, moslashuvchanlik, axloqiy mas’uliyat va o‘ziga ishonch – intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu fazilatlar o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish, ularning psixologik barqarorligini ta’minlash va ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishda asosiy omildir. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, shaxsiy fazilatlarning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar shaxsiy fazilatlarning mohiyati va o‘rnini chuqr tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2.5. Kompetentlik modelini shakllantirish bosqichlari

Oligofrenopedagogning kompetentlik modelini shakllantirish maxsus ta’lim sohasida samarali faoliyat yuritish uchun muhim jarayondir. Kompetentlik modeli pedagogning bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarini tizimli ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va tarbiyalashda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi. Ushbu bo‘limda kompetentlik modelini shakllantirishning asosiy bosqichlari, ularning mazmuni va oligofrenopedagogik faoliyatdagи ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova